

УДК 81'374.2:63:004.087

ЛІНГВО-ІНФОРМАЦІЙНІ МЕТОДИ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕМАТИЧНИХ СЛОВНИКІВ АГРАРНИХ ТЕРМІНІВ

Ярмола О.В., Лобачова С.В., Велика К.І.

Білоцерківський національний аграрний університет

У роботі проаналізовано існуючі електронні словники, з'ясовано алгоритм їх укладання та структура. Визначено лінгво-інформаційні методи створення електронних словників з точки зору комп'ютерної лексикографії. Основна увага приділяється лінгвістичним, прагматичним та лексикографічним аспектам укладання електронних словників на базі вже існуючих паперових еквівалентів. Окреслено основні проблеми у користуванні електронними тематичними словниками як для укладачів, так і для користувачів.

Ключові слова: електронний словник, комп'ютерна лексикографія, гіпертекст, термін, реєстр, словникова стаття, лексикон.

Постановка проблеми. В епоху бурхливого розвитку науки і техніки, а також обміну інформацією між фахівцями певної галузі, роль дво- та багатомовних словників важко переоцінити. Поширення знань у глобальних масштабах передбачає різні види міжкультурної комунікації (конференції, асамблеї, семінари, представлення результатів наукових досліджень тощо) представників різних культур. За таких умов у фахівців будь-якої галузі виникає потреба в багатомовних термінологічних словниках, які полегшують і прискорюють комунікацію.

Сучасна наука не стоїть на місці, що стало передумовою виникнення і застосування лінгво-інформаційних методів створення електронних словни-

ків. Проблемами створення електронних словників займається комп'ютерна лексикографія. Цей напрям науки в лексикографії виник порівняно недавно і стрімко розвивається. Комп'ютерна лексикографія (враховуючи правила лексикографії, для укладання словників на базі комп'ютерних програм) дає змогу створювати електронні словники.

Укладання спеціальних (термінологічних) словників є одним з актуальних завдань сучасного прикладного перекладознавства і різні аспекти цієї проблеми свого часу досліджували багато вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема Н.П. Дарчук, М.О. Лангебах, Т.А. Сарангова, М.В. Троссель, В.В. Морковкін, С.В. Грін'юв-Гриневич, Т.С. Борщевська, Г. Бернгенгольд.

Поняття «електронний словник» має різні визначення. За визначенням Н.М. Сінкевич, «Електронний словник – це особливий лексико-графічний об'єкт, у якому може бути реалізовано і введено до обігу багато продуктивних ідей, які з різних причин не мали попиту в паперових словниках» [8, с. 243]. На її думку, лексикографія визначає електронний словник як комп'ютерну базу даних, що поєднує закодзовані словникові статті, які здійснюють швидкий пошук потрібних слів, з урахуванням морфологічних форм пошуку словосполучень (прикладів уживання), які дають змогу визначити правильне значення слова під час перекладу. Г.А. Чередніченко та О.С. Ковальчук класифікують електронні словники відповідно до трактувань різних авторів-науковців так: автоматичний словник; машинний або машинний автоматизований словник; комп'ютерний словник; електронний словник [10].

О.Ю. Балалаєва розглядає словник як чітку, послідовну структуру з передмовою, правилами використання, переліком скорочень, корпусом, граматичним описом, різними списками (наприклад, список використаних джерел) [2, с. 5].

Як бачимо, з одного боку, електронний словник має ряд переваг над друкованим словником: 1) багатотомний паперовий словник можна вмістити в один диск електронного словника, 2) час на пошук відповідника скорочується до кількох секунд, 3) можливість почути правильну вимову слова. З іншого боку, єдиних вимог до укладання електронних словників, а також критеріїв відбору мовних одиниць та їх еквівалентів на сьогодні не вироблено і така диверсифікація у підходах до створення електронного словника не сприяє якості перекладів наукових текстів та ефективності спілкування фахівців між собою.

Актуальність дослідження зумовлює той факт, що в сучасній лексикографії відсутні узагальнені алгоритми створення електронних галузевих словників, де мовні одиниці добираються з урахуванням прагматичних, лінгвістичних та лексикографічних аспектів.

Метою даного дослідження є створення електронного галузевого багатомовного словника, тому розглядаємо перекладні багатомовні комп'ютерні словники, комп'ютерні аналоги паперових словників, які мають опрацьовану інформацію подану в інтерактивному вигляді, власне як електронні словники, укладені на основі фактичного матеріалу і створені за допомогою комп'ютерних програм, а не електронні словники з перекладацькою програмою, яка створює переклад (машинний переклад). Такі словники дають змогу самостійного пошуку відповідного еквіваленту, системи запам'ятовування історії перекладу та гіпертекст (можливість перегляду вже перекладених варіантів, або вживання слова в уривку оригіналу).

Термін «електронні» і «комп'ютерні» та «автоматичні» словники використовують у науковій літературі як синоніми. На думку С.І. Головащук, термін «автоматичні» та «електронні» словники можна вважати більш загальним і рівноцінним, а комп'ютерні словники розглядати як один із їх підвидів [3, с. 68].

О.Ю. Балалаєва зазначає, що остаточного визначення для цих видів словників немає – нау-

ковці трактують його по-різному. Для розуміння різниці між електронним і паперовим словником вчена пропонує звернути увагу на їх макро- і мікроструктури [2]. На її думку, макроструктура традиційного словника в лінійній послідовності повторює електронний словник; у паперовому словнику можна побачити порядок блоків, а в електронному, завдяки гіпертексту, кожен з них може використовуватись в будь-якому порядку, за бажанням користувача. У мікроструктурі електронного словника, на відміну мікроструктури паперового, зв'язок між частинами словникової статті не є лінійним і структурування відбувається за допомогою гіпертексту.

Саме тому у своїх роботі ми звертаємо увагу на структуру вже існуючих аналогів термінологічних галузевих багатомовних електронних словників, методи їх укладання, особливості функціонування та використання і саме це є **завданням нашої роботи**.

На сьогодні вчені у співпраці з ISO (Міжнародна Організація з Стандартизації) розробили методичні вказівки, в яких виокремлюються різні етапи роботи над укладанням словника. Основною проблемою тут є те, що укладачі не завжди дотримуються цих стандартів, так само як і державних галузевих стандартів. Як наслідок – терміносистеми виявляються заплутаними – одна і та сама мовна одиниця може перекладатися різними одиницями мови перекладу і користувачеві часом важко вибрати оптимальний варіант серед відповідників [5, с. 39].

Робота над укладанням електронних галузевих словників проводиться як державними науково-дослідними інститутами (лабораторія комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету, Український мовно-інформаційний фонд НАН України, кафедра загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету ім. Каразіна), так і окремими вітчизняними та зарубіжними науковцями: В.А. Широковим, С.І. Головащук, В.В. Дубічинським, С.А. Карпіловською, В.П. Селегей, Н.О. Зубець, Ю.Д. Апресян та ін.

В галузі машинного перекладу працює компанія «Trident Software» яка створила продукти Language Master, L-Master 98 та Pragma. Програмним забезпеченням компанії користується широке коло споживачів у всьому світі, включаючи приватні та державні установи України (Верховна Рада України, Секретаріат Президента України, Кабінет Міністрів, Національний банк, більшість урядових установ, великі індустріальні та фінансові компанії, загальноосвітні школи). Остання – удосконалена – програма Pragma бх включає вісім мов: англійська, німецька, французька, латинська, російська, українська, польська та казахська.

Закордонна продукція електронних словників представлена в широкому асортименті: Multitran, Myltillex, Slovoed, ABBY Lingvo, Babylon, WordNet, StarDict, Prompt, Trados, Polyglossum, Language Assistant, Wordsmyth English Dictionary-Thesaurus», «Російсько-англійський словник А.І. Смірніцького» та ін.

Деякі розробники словників надають можливість користуватися електронним словниками он-лайн (Webster Online, ABBY Lingvo, Google

Translate, Multitran, Thesaurus, Prompt). На сайті World Wide Web (WWW), одному із популярних ресурсів всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернету, розміщена найбільша кількість електронних словників.

На думку А.В. Шиби, усі словники розроблені для різних цілей, зорієнтовані на різних споживачів: 1) для широкого загалу («Google Translate», «Systran 7 Home Translator»); 2) для корпоративного користування («Prompt NET Professional»); 3) для професійних перекладачів («PT 2008 Professional», так звані системи Translation Memory: Transit швейцарської фірми Star, Trados (США), Translation Manager від IBM, Eurolang Optimizer французької фірми LANT, DejaVu від ATRIL (США), WordFisher (Угорщина); 4) для тих, хто займається перекладом веб-сайтів («Inter Tran Web Site Translation Server», «Systran Web Translator») 5) для тих, хто користується різними портативними пристроями («Prompt Mobile», «Speereo Voice Translator»); 6) для тих, хто перекладає усне мовлення (наприклад: «Google Translate for Android») [12, с. 360].

Першочерговим етапом укладання електронних словників науковці називають створення реєстру.

К. Т. Селіверстова зазначає, що перекладний словник складається з двох частин: 1) слів мови оригіналу (Українська), який в сучасній українській практиці прийнято називати реєстром, 2) слів-відповідників з реєстром слова мови перекладу (Англійська). На думку автора у двомовному словнику кожна з двох мов представлена залежно від того, чи виступає вона в даному словнику основною, чи перекладною. Якщо словник призначений для читання або перекладу англійських текстів – саме український реєстр лексики визначає обсяг, характер реєстру двомовного словника і виконує роль довідника [7, с. 39]. Реєстром називається слово, що пояснюється чи перекладається. Реєстр – це сукупність заголовних слів М.В. Троссель. Проблеми составления переводных терминологических словарей. Для того, щоб охарактеризувати слово з граматичного, стилістичного погляду – реєстрове слово подається іншим шрифтом, має при собі позначки і разом із поясненням, перекладом становить словникову статтю. Словникова стаття у кожному лексиконі має свою структуру, специфіку: стисла, розгорнута, перекладна, звичайна [4, с. 19]. Тому, для пошуку реєстру (списку термінів) буде застосований метод аналогії, класифікації та системного пошуку. Доцільним, на нашу думку, є також здійснення морфологічного та синтаксичного аналізу відібраних для реєстру термінів. Розглянувши ряд попередніх згаданих електронних словників, можемо відзначити відсутність розтлумачення інформації про застосовані позначки, коли слово характеризується в різних галузях науки, подається з граматичного, стилістичного погляду, так як це здійснюється у паперовому словнику [9]. Тому, ми підемо шляхом К. Т. Селіверстової, коли позначки подаватимуться наступним чином: див. (see), див. також (see also), див. ще., для встановлення семантичних зв'язків між термінами у реєстрі. Інформацію про особливості, побудову словникових статей, застосовувані позначки, джерельну базу

подамо на початку словника у вигляді вкладки серед панелей-опцій.

Отже, укладання реєстру українських термінів є першим етапом підготовки перекладного термінологічного словника.

У словнику української мови «термін» визначається як слово, словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Або як слово або вислів, що вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху [13].

Другим та третім етапом О.М. Кознодій, Т.В. Морковкін, М.Г. Гордієнко називають етап пошуку відповідників (включає пошук термінів у міжнародному словнику, навчальній та науковій літературі англійською мовою) і етап структурування словника [6, с. 15].

Існує декілька способів структурування словника: абетково-гніздовий, ідеографічний, систематичний.

К.Т. Селіверстова пропонує абетково-гніздовий спосіб, коли у словниковій статті подаються як ключове слово, так і похідні слова, з якими воно зберігає фонетичні, морфологічні та смислові зв'язки, а складні терміни розміщують у словниковій статті під реєстровим словом за алфавітом. Оскільки один і той самий термін в різних галузях перекладається по-різному, при укладанні словника вчена застосовувала наступні методи: об'єднання термінів у тематичні групи, широке використання у словникових статтях спеціальних термінів-словосполучень та термінозворотів, а також система посилань [7, с. 58].

О.С. Андрощук, при складанні інтерактивного навчального електронного словника використовує методи систематизації (які полягають у комплексному аналізі як єдиного цілого, що функціонує в узгодженості усіх своїх елементів і частин), концептуальний аналіз (під час співвіднесення одиниць з певною категорією, концептом) та дедуктивний підхід (одиниці розподіляються відповідно до готової схеми семантичної організації української та англійської мов) [1, с. 65].

Проаналізувавши розробки і алгоритми побудови електронних словників, вирішено взяти за основу приклади О.М. Кознодій, Т.В. Коренькова, М.Г. Гордієнко та К.Т. Селіверстової, для створення «Електронного галузевого багатомовного інтерактивного словника».

Висновки. Комп'ютерна лексикографія дає змогу створити сучасні електронні словники, які полегшують роботу перекладача. Попит на використання таких словників зростає все більше і більше, тому що електронні словники мають значну перевагу над паперовими, вони є більш інформативними, компактними, збагачені малюнками, аудіо- та відео інформацією, прикладами з посиланнями у вигляді гіпертексту, дають можливість швидкого пошуку.

Основні функції електронних словників – довідкова, систематизуюча та освітня.

Як свідчить аналіз електронних тематичних словників, більшість термінологічних одиниць, що входять до їх складу, добираються на предметній основі і тому такий вибір не може вважатися науково обґрунтованим. Крім того, не існує

єдиного принципу добору лексичних відповідників у тій чи іншій галузі.

Електронні словники, які здебільшого укладаються спеціалістами певної галузі, не мають чіткої структури, тут часто має місце недотримання правил лексикографії. Як наслідок – до словникової статті подаються багато еквівалентів, що не може не впливати на якість роботи перекладача. Ідеальної картини, коли термін має лише один відповідник у мові перекладу, в реальності досягти важко – іноді словники подають навіть абсолютні синоніми, що ускладнює роботу перекладача, який не є фахівцем у певній галузі науки.

Отже, системний підхід має стати основним при укладанні електронних галузевих словників. Такий підхід, у даному випадку, має враховувати лінгвістичні, прагматичні та лексико-

графічні принципи добору лексичних одиниць. Згідно з цими принципами, при доборі лексичних одиниць укладачам слід вибирати найбільш доступний спосіб подачі матеріалу, а отже функціональний підхід може і повинен братися до уваги при використанні тематичних текстів. Використання значної текстової бази не повинна стати причиною надмірного перевантаження словникових статей термінами з різних галузей науки і техніки.

Електронний словник, ні відміну від друкованого видання може не містити передмови, вказівок для використання, списку джерел. Проте «корпус» електронного словника має бути організованим за тими ж принципами, хоч такий корпус має додаткові можливості представлення мовних одиниць.

Список літератури:

1. Андрощук О.С. Принципи укладання електронного словника українсько-англійських фразеологізмів на означення людини // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. Випуск 46, частина 1. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013, с. 64-68. Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/46-1/10.pdf.
2. Балалаєва О.Ю. Інформаційні технології як чинник формування нової парадигми освіти / О.Ю. Балалаєва // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2013. – Вип. 7. – С. 4-7.
3. Головащук С.І. Перекладні словники і принципи їх укладання (на лексичному матеріалі російської та української мов) / С.І. Головащук. – К.: Наукова думка, 1976. – 247 с.
4. Гордієнко Н. Українська тлумачна лексикографія: сучасний стан і перспективи розвитку / Н.Гордієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Збірник наук. праць. – Херсон: Вид-во ХДУ. – 2010. – Вип. 11. – С. 15-21.
5. Гринев-Гриневич С.В. Введение в терминологию. Как просто и легко составить словарь. – Издательство: «Либроком» 2009 г. – 352 с.
6. Морковкин В.В. Типология филологических словарей // Вестник Харьк. политехн. ун-та. Вип. 1. Харьков, 1994. – С. 13-23.
7. Селіверстова К.Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника / К.Т. Селіверстова // Архіви України. – 2013. – № 5. – С. 25-62.
8. Сінкевич Н.М. Сучасний електронний український словник як база лінгвістичного аналізу слова / Н.М. Сінкевич // Дослідження з лексикології і граматики української мови, вип. 10, 2011. – С. 240-244.
9. Троссель М.В. Проблемы составления переводных терминологических словарей. Режим доступу: http://elib.sfukras.ru/bitstream/handle/2311/19742/23_Trossel.pdf;jsessionid=123DD9281EA7A9560820C62C24E1CA43?sequence=1.
10. Чередніченко Г.А., Ковальчук О.С. Термінологічний словник як різновид сучасного електронного словника. Національний університет харчових технологій. Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN19/12cgases.pdf>.
11. Шевченко Т.С., Етенко Н.Ю. Сучасні форми словникової продукції: український онлайн-сегмент / Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Королівські читання», Харків, 8 жовтня 2015 р., частина друга.
12. Шиба А.В. Використання нових інформаційних технологій у процесі формування професійної компетентності майбутнього перекладача засобами інтерактивних технологій / А.В. Шиба // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 28. – С. 356-365.
13. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.

Ярмола А.В., Лобачева С.В., Велика Е.И.

Белоцерковский национальный аграрный университет

ЛИНГВО-ИНФОРМАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ РАЗРАБОТКИ ЭЛЕКТРОННЫХ СЛОВАРЕЙ

Аннотация

Проанализировано лингво-информационные методы, для разработки электронных словарей с точки зрения компьютерной лексикографии, которая рассматривает связь компьютерных технологий с общей лексикографией. В данном вопросе внимание уделяется разнообразию электронных словарей, которые разработаны на базе уже существующих бумажных аналогов, собственно как электронные словари, на основе фактического материала и созданы с помощью компьютерных программ, а не электронные словари с переводческими программами, которые имеют встроенную переводческую программу (выполняют машинный перевод). Такой вид электронных словарей только упрощает, ускоряет работу переводчика, дает возможность из данного материала подобрать наиболее точный эквивалент для языка перевода. Для выяснения значимости и ценности электронных словарей, рассмотрено разнообразие уже существующих электронных словарей, а так же выяснен алгоритм и структура построения.

Ключевые слова: электронный словарь, компьютерная лексикография, гипертекст, термин, реестр, словарная статья лексикона.

Yarmola O.V., Lobachova S.V., Velyka K.I.

Bila Tserkva National Agrarian University

LINGVO-INFORMATIONAL METHODS OF ELECTRONIC DICTIONARIES COMPILING

Summary

The paper analyzes lingvo-informational methods of electronic dictionaries compiling from the point of view of computer lexicography, which examines the connection of computer technologies with general lexicography. In this matter, attention is paid to the variety of electronic dictionaries, which are developed on the basis of the existing paper analogues as electronic dictionaries, based on factual material and created with computer programs rather than electronic dictionaries with translation programs that have a built-in translation program transfer. This kind of electronic dictionaries only simplifies and speeds up the work of an interpreter, makes it possible to choose the appropriate equivalent from a given material for the target language. To clarify the significance and value of electronic dictionaries, the variety of already existing electronic dictionaries has been considered, and the algorithm and structure of construction have been clarified.

Keywords: electronic dictionary, computer lexicography, hypertext, term, register, vocabulary of the lexicon.